

«ԵՍ ԷԼ ԵՄ ԶԱԽԱԿՈՂՄՅԱՆ»։ ՈԱՅԻՖԵ ՅԵՆԻԳՅՈՒՆԻ

«Ես ծախակողմյան եմ, իմ ընտանիքը՝ նոյնպես...», մեզ հետ գրուցում ասաց համշենահայ բժնադրիչ Օօջան Ավերի «Աշուն» ֆիլմում գլխավոր հերոսի մոր դերը կատարած Ռայիֆ Յանիկը Յենիկովը։ Նա մասնագիտությամբ դերասանուի չէ, «Աշուն»-ն էլ թերևս միակ ֆիլմն է, որում խաղացել է, սակայն այնքան բնական է կատարել իր դերը, որ ականայից մտածում ենք՝ այս ամսահման բարի համշենահայուին ընդամենը խաղացել է ինքն իրեն, եղել իրեն այնքան հոգեհարազատ մոր կերպարում...»

Ակոնք.ռ. ընթերցողները վստահաբար ծանոթ են Օօջան Ավերի այդ առաջին լիամետրած ֆիլմին, նրանցից շատերը նաև դիտել են այն 2009 թվականին, երբ «Աշուն»-ը ոչ միայն ցուցադրվեց «Ուկե ծիրան» կինոփառատոնի շրջանակներում, այ նաև արժանացավ մյուրիի հատուկ և FIPRESCI մրցանակներին։

Այնուամենայնիվ հիշեցնենք՝ համշենահայ բժնադրիչ և սցենարիստ Օօջան Ավերի ծննվել է ներկայիս Թուրքիայի Արդիվին նահանգի Խոպա գավառում, ավարտել Տրավակղոնի լիցեյը։ 1992 թ. սովորել է Ստամբուլի համալսարանի Թեատրության ֆակուլտետի ֆիզիկայի բաժնում։ Բժնադրիչի առաջին ինքնուրույն ստեղծագործությունը «Մոմի»-ն է, որը Համշենի բարբառով ստեղծված առաջին կարճամետրաժ ֆիլմն է, իսկ «Մելանխոլիան և ռապտիհան Տոկիո քաղաքում» վավերագրական ֆիլմը նկարահանվել է ճապոնիայում։ Ուեժարուի մեկ այլ փաստագրական ֆիլմ է «Սի գիտնականի հետ ճանապարհորդություն՝ ժամանակի մեջ»-ը։

«Աշուն»-ը նրա առաջին լիամետրաժ

ֆիլմն է, որը մրցանակների է արժանացել բազմաթիվ փառատոններում։ Սույն ֆիլմը ծախակողմյան բաղադրական հայացքների պատճառով իր երիտասարդության 10 տարիները բանտում անցկացրած մի համշենահայ երիտասարդի՝ Յուսուֆի մասին է, ով երկաթ ճարդերից դուրս գալով՝ վերադառնում է իր հայրենի Խոպա գավառը և փորձում վերացնել իր արմատները։ «Աշուն» ֆիլմում ներկայացվում է 1990-ական թվականների Թուրքիան, տարիներ, երբ ծախակողմյան լինելն ըստ էտրյան մեջ հանցանք էր համարվում այս պետությունում։

Օօջան Ավերը «Պորշակ»-ի խմբագրատանը Ռուբեն Հովսեփյանի, Կարեն Խանլարյանի և Հայկազուն Ավորյանի հետ ունեցած գրուցում հետևյալն էր

ասում սույն ֆիլմի վերաբերյալ։ «Ես շատ եմ կարևորում տան թենան, սակայն տուն ինձ համար չի սահմանափակվում գուտ շինություն լինելով։ Տունը մարմնավորում է անցյալի պատմությունը, մշակույթը, լեզուն... «Աշուն» ֆիլմում ներկայացվում է մի համշենցու պատմությունը, որը տասը տարի տևած բանտային լիանցից հետո վերադառնում է Խոպա՝ իր տուն։ «Աշուն» ֆիլմի հիմքում իրական պատմություն է ընկած։ Խոպը իմ համաստարանական ընկերներից մեկի՝ Զեմիլ Արսուլի մասին է, որը կալանավորված է եղել...»։

Եվ ահա ժամանակավորապես գտնվելով Խոպա քաղաքում՝ ցանկացանք անպատճառ ծանոթանալ ֆիլմում մոր դերը խաղացած Ռայիֆ Յանիկը հետևյալով համարվում է ներկ 8 տարի։ Նրա հետ արգորույց տեսն ստորև։

Տիկին Ռայիֆեն մեզ ընդունեց համշենահայերին բնորոշ սիրահրությամբ և խանդակառությամբ։ Ռայիֆը Յենիկովը թեև սակավախոս էր և հակիրճ էր պատասխանում մեր հարցերին, այնուամենայնիվ նրա լորության մեջ պերճախոսություն կար, որն արտահայտված էր նրա անսահման բարի աչքերում։

Տիկին Ռայիֆեն ծննվել է Խոպա գավառի Խիկու (պաշտոնական անվանում՝ Բաշորա) գյուղում։ Օօջան Ավերի ազգականուի տիկին Ռայիֆեն ֆիլմում խաղացել է 65-66 տարեկան հասակություն կար, որն արտահայտված էր նրա անսահման բարի աչքերում։

Մեր այն հարցին, թե արդյոք նախքան ֆիլմի նկարահանումն իր կյանքում եղել է որևէ նախադեպ, երբ իր ծանոթներից կամ ազգականներից որևէ մեկը կալանավորվել կամ հալածվել է ծախակողմյան հայացքների պատճառով, տիկին Ռայիֆեն պատասխանեց, թե իր ամուսնու եղբոր տղան Տրայականում սպանվել էր ծախակողմյան լինելու համար։

Խոկ այն հարցին, թե «Մտահոգություն ունեցե՞լ եք, որ ֆիլմում խաղալը կարող էր վկանգավոր լինել Զեր ընտակիցի համար», նա պատասխանեց, «Այդ մտավախությունները, բնականաբար, միշտ էլ եղել են։ Մանավանդ որ նախքան ֆիլմի նկարահանումը տղաս ծերակավել էր և 10-12 օրվա պատարգումնան ենթարկվել ծախակողմյան լինելու հետևանքով...»։

* «Աշուն» ֆիլմի գլխավոր հերոսի նախադեպ համարացած Զեմիլ Արսուլ բանտարկված է ներկ 8 տարի։ Նրա հետ արգորույց տեսն ստորև։

ՀԱՄԱԿԱՐԱՎԱՐԻ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՄԻ ՀԱՄԱԿԱՐԱՎԱՐԱԿԱՆԻ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՄ

Ձեմի Աքսուն շեշտեց, որ հանդեսի հիմնական նապատակներից մեկը համշենցների ինքնուրույն խնդիրն է. «Գորի» խմբագրակազմը, սակայն, համշենական ինքնուրույնը տեսնում է հայկական գասած։ Չնայած սրան նրանք համարված են, որ համշեներենը հայոց լեզվում է, բայց որ ինստիտուտում տուրքական է եղել հայկական։

Նա նշեց, որ համշենցները կասկածած անգամ մասին տեսակետին, քանի որ համշենական ինքնուրույնը հարյուր տարի է, ինչ կտրված է եղել հայկականից, հսկ Յեղասապանուրույնը պատճառ է, որ ժմասկի հայկական ինքնուրույնը։

Աքսուն նաև հայտնեց, որ համշենցների մեջ մասը չի տիրապետում Համշենի բարբառին, որով հաղորդակցվում են միայն Խոպա գավառի համշենցներ։

Եվ այդ փաստը բարդացնում է Թուրքիայի համշենցների ինքնուրույն ընկալում։ Նա նկատեց, որ եթե Կրասնոդարի համշենցներն ասում են՝ մենք համշենցի հայ ենք, ապա Թուրքիայի համշենահայերն իրենց համարում են համշենցի։

Այն բաղկացած է երեք հիմնական բաժիններից։ 1. Գիտական բաժին, որում ներկայացվելու է Համշենի և համշենահայության պատճենությունը։

2. Լեզվի բաժին, որի նպատակն է Համշենի բարբառին չտիրապետող համշենցներին սովորեցնել մայրենի բարբառ։

3. Բանահյուսության բաժին, որտեղ հայոց լեզվի Համշենի բարբառով ներկայացվելու է Համշենի բանահյուսությունը։

Երկրորդ, մոտեցմանը հակված համշենցները համարում են, որ իրենց համշենցների ինքնուրույն խնդիրն է, սակայն ունեն երկու ինքնուրույն։ Վերին ինքնուրույնը թուրքական է, ներինը՝ համշենական։ Այս երկրորդ մոտեցմանը առաջանա առավելապես կողմնակից են սոցիալ-դեմոկրատները։

Տիկ երրորդ, մոտեցմանը հակված մարդիկ իրենց ուղղակի համշենցի են համարում և կարևորում լեզվի և մշակության պահպանի լեզուն, իսկ Ռիզեի համշենցները՝ ոչ և այլն։ Նա նշեց, որ հարցերի վերաբերյալ փոքրաթիվ կարգությունը բավարար չէ։

Անդրադառնայլով ինքնուրույն սեփական ընկալմանը՝ Աքսուն ասաց, որ իր համար կարևոր չէ հայ կամ թուրք լինելը։ Նա նշեց, թե իրեն չի բնորոշի երմիկ առումով, քանի որ որպես ծախակողմյան՝ կարծում է, թե ազգային ինքնուրույնը ամոր զգալու կամ հպարտանալու արիթ չի կարող լինել։ Սակայն ինքնուրույնը ժմանակում է ըստ Աքսուի, նշանակում է հոգեբանական տրավմա ապրել։

Համշենահայ մտավորականը նաև հայտնեց, թե ոչ «Գոր» ամսագիրը, ոչ է ՀԱՄՏԻԿ միուրունը նպատակ չեն դրել համզեղել համշենցներին, թե նրանք հայ են։ Քանզի եթե ազգությունը հիմնական համարեն, չեն կարողանա առողջ քննարկման մեջ ներկայացնել իրավունքը։

Տիկ Աքսուն նաև ընդգծեց, որ համշենական ինքնուրույն հարցությամբ օգտագործում են կողմնական ինքնագիտականությամբ։

**Մելինե Անումյան
Թեհմինե Սարտոյան
Akupq.net**

ՕՆԴԵՐ ԻՆԱՌԸ

ԼԵԶՈՒՄ ՍՈՎՈՐԵՑԻ, ՔԱՆԻ ՈՐ ՄԱՅՐՄ ՀՈԳՆՈՒՄ ԷՐ ԹՈՒՐՔԵՐԵՆԻՑ

Համշենցիները մի ժողովուրդ են,
ովքեր Թուրքիայում ծովան քա-
ղաքականությունից իրենց բաժինն են
ստացել: Իրենց լեզուն կարողացել են
պահպանել Սև ծով անվան հետ նույնա-
կանացվող աշխարհագրության այնպիսի
կոսմոպոլիտական կառուցվածքում, որը
ջանում են թուրքացնել: Խոսքը հայկա-
կան մշակույթի ու լեզվի հետ սերտ հա-
րաբերությունների մասին է, որ շատ
համշենցիներ ամաչում են խոստվանել:
Համշենի լեզվով գրված «Համշենեան
պատմուածներ» Վերնագրով առաջին
գրքի հեղինակ ՄԱՀԻՐ ՕՉՔԱՆԻ հետ
խոսեցին լեզվի և մշակույթի մասին: Օգ-
քանը նշեց, որ անհրաժեշտ է անհապաղ
միջոցներ փնտրել համշեներենի պա-
պանման և ապագային փոխանցելու հա-
մար: Նա ուշադրություն հրավիրեց հատ-
կապես այն հանգամանքի վրա, որ ամե-
նակարևոր մայենի լեզվով ուսուցում
կազմակերպելն է: Օգքանը նաև շեշտեց,
որ համշեներենն ու տեղական այլ խոս-
վածքները տեղական իշխանությունների
կողմից պետք է պաշտոնական կարգա-
վիճակ ստանան:

- Այս տարածաշրջանի ամենահինգ ժողովուրդներից մեկը համշենցիներն են: Սակայն մեզնից շատերը համշենցիների մասին շատ քիչ բան գիտեն: Նաև՝ կարո՞ղ եք մի փոքր ներկայացնել համշենցիներին:

- Երբ ասում ենք համշենցիներ, առաջինը մտածում ենք Ոլգեի Համշեն և Չամլըհեմշին գավառների մասին: Սակայն Համշենի տարածաշրջանն ավելի լայն է: Այն ընդգրկում է նաև այսօրվա Չայելիի Վերին հովիտները, ինչպես նաև Էրզրումի Խասիր գավառի հյուսիսային լանջերը: Ըստ էության համշենցիներն այս տարածքից են գաղթել մինչև Խոսա և Բաթում: Բաթումում բնակվողների մի մասը 40-ական թթ. Ղրղզստան և Ղազախստան է աքսորվել: Մի մասն է Տրայիկոնի Արաքըզ շրջան է գաղթել: Ապում են նաև Էղողումի՝ Ոլգե գավառին

ունք ա և այս լրացրած գաղտնաբառը ասահմանակից զավարներում՝ Թորթումում, Խսպիրում, Ուզունդերեում: Լսել ենք, որ մինչև Անասիայի և Թոքատի ներքին շրջաններ աքսորվածներ էլ են Եղիպատրիկ Գիտենք, որ գնացել են նաև Աղափառացի Քրօնալի և Ղյուզօն Աքչարոցա գավառներ: Հարկ է խոսել համշենցիների երկու խմբի՝ մուսուլման և քրիստոնյա համշենցիների մասին: 1489 թ. Հայկական թեյրիքան կործանումից հետո մի մասը քրիստոնյա է մնում, մյուս մասն էլ մուսուլմանացվում է: Քրիստոնյա համշենցիները Ալ ծովի ափերին իրենց գոյրեյունը պահպանում են մինչև 1915թ. Եղասպանությունը: Վերջին ընտանիքները կամ կոտորվում են, կամ ստիպված են լինում լքել տարածաշրջանը: Գաղթաներն Աբխազիայում և Ուստաստանի տարրեր քաղաքներում են ապրում: Այս պահին Թուրքիայում մնացել են միայն մուսուլման համշենցիներո:

- Համայնքներում համշենական գիտակցություն կա՞:

- Բոլոր համայնքներն իրենց որպես համշենցի են ներկայացնում: Սակայն համշենական ինքնության հետ առնչության ձևերը միմյանցից տարրեր են: Օդինակ՝ քանի որ քրիստոնյա համշենցիները կապված են Հայ առաքելական եկեղեցու հետ, նրանց համար համշենցի լինելը հայ լինելն է: Երբ գալիս ենք Թուրքիա, մուսուլմանացված համշենցիների համար համշենցին ինքնության անուն է:

Սահիր Օգքանը մոր հետ
Բիլթիլան յայլայում, 2010 թ.

Այսինքն՝ ինքնության անուն, որը
միևնույն ժամանակ իրենց տարանջա-
տում է հայերից: Քանի որ հայ լինել՝ նշա-
նակում է քրիստոնյա լինել, իրենց մու-
տվածան լինելու պարագայում մտածում
են, որ միևնույն ժամանակ իրենք հայկա-
կան ծագում ունեն: Թուրք լինել էլ չեն
ցանկանում, ըստ էության թուրք էլ չեն:
Մյուս կողմից՝ մի նոր ինքնություն են
հնարում, որը և իրենց առանձնացնում է
հայերից, և հենում թուրքական ինքնու-
թյան վրա: Մրան համշենականություն են
կոչում:

- Քրիստոնյա համշենցիների հետ կա-
պեր ունե՞ք:

- 15 տարի առաջ անգամ զգիտեինք,
որ քրիստոնյա համշենցիներ գոյություն
ունեն: Նման գոյության մասին տեղեկա-
ցանք, երբ բացվեց խորհրդային սահմա-
նք: Ինացանք, երբ այս թեմայի առնչու-
թյանք ուսումնասիրություններ կատար-
վեցին: Հասկացանք, որ կան մարդիկ,
ովքեր մեզ նման են հայերն խոսում:
Առաջին հաղորդակցությունը բեռնափո-
խառորդ գերանարարների մասողունեց

**Սոցիալական ցանցերի միջոցով կա-
առ ենք իստուարում:**

- Ի՞նչ տարբերություններ կան այս-
տեղի և այստեղի լեզվի կիրառումների
միջև:

- Այստեղ նույնպես հաճշեներենը վերանալու Վտանգի տակ է: Սակայն այնտեղ կրթություն են ստանում արևելահայերեն լեզվով: Համշեներենով առանձին

Կրթություն չեն ստանում: Համշեներնենը որպես բարբառ են դիտարկում: Ապրում են լեզվական այն կորուստները, որ ունենում է յուրաքանչյուր ժողովուրոյ, որ չի կարողացել ազգ դարնալ: Մուտքածան համշենցիների շրջանում և Արդյունի Բորչկա, Հոպա, Քենալիկաշա շրջաններում ապրողները դեռ կարողանում են իրենց լեզվով խոսել: Սրանից բացի՝ արևածյան շրջանների՝ Ոհգեի, Էրզրումի և Տրավերնի համշենցիները համշեներն են չեն կարողանում խոսել: Սակայն իրենց լեզվում համշեներնենից ժառանգությունը մնացած բառեր են պահպանում: Մենք էլ ո՞չ հայերեն, ո՞չ համշեներեն կրթություն չունենք: Այսինքն՝ այս տեղ կորչելու աստիճանը, հետևաբար և վտանգը շատ բարձր է:

- Այս աշխարհագրական տարածքը հիմնագույն ժամանակներից ի վեր շատ մշակութային է: Սակայն զգտելով հանրապետության հետ ծովել մշակույթները՝ ոչնչացման վտանգի նկատմանք դեմ առ դեմ հայտնվեցին: Ժողովուրդների պայքարով ինչ-որ կետից հետո բեկում տեղի ունեցավ: Եվ ժողովուրդներն սկսեցին ձանաչել իրենց մշակույթները: Այս ձանաչողությունը համշենցիների շրջանում ե՞րբ իր արտացոլումը գտավ:

- Ախալ չի լինի ասել, որ համշենցիներն այս աշխարհագրության մյուս ժողովուրդների համեմատ ուշացել են: Համշենցիների տեսանկյունից՝ 2000-ական թթ. զարթոնք տեղի ունեցավ: Այս հարցերի քննարկումների համար, ըստ էության, կարևոր գործոն եղավ քրդական ազատագրական պայքարի՝ ծովածան դեմ ծայրահեռ վերելքը: Այն ազդեցությունը թողեց մյուս ժողովուրդների վրա: Չնայած սրբազնության առաջնային դիրքությանը, այս ազդեցությունը համար առաջ է առաջանալու համար այս պահին:

A black and white photograph capturing a steep hillside. The lower portion of the image is dominated by dense, leafy bushes. At the top of the slope, two rustic wooden structures are visible. One appears to be a simple cabin or house, while the other looks like a smaller outbuilding or shed. The ground between the buildings is uneven and appears to be a mix of dirt and sparse vegetation.

- Հիմքում շատ ողբերգական բան կա.
Հանրապետությունում գերակա քենա-
լիստական «մեկ ազգ» գաղափարախ-
սությունը ժողովուրդներին ստիպել է
ասել հրեց իրականությունը: Հաճշեն-
ցիների մոտ ևս սա տեսնում ենք: Ներ-
քուստ բխող հայկական ինքնության հետ-
նույնականացումը նրանց մոտ հակազ-
դեցության ձանապարհ է բացում:
- Հայաստան ինքնության ենք նույնա-

-Հայկական իսքանության հետ մոլորա-

Կանացումը ննան բան է անում: Բոլոր
ժողովուրդների երեխաներն ապրել են
դա. դպրոցում լեզուի փշանում է, մեր
ավագ եղբայրներն ու քույրերն ասում
էին՝ համշեներեն մի խոսք, որ թուրքե-
րենը չաղաղապիի: Ճնշում էին գործադ-
րում. գրքում էլ մի պատճեածք կա: Երբ
ընկերներիս հետ դպրոցից մեր տուն
էինք գալիս, մայրս նրանց հետ թուրքե-
րեն էր խոսում, սակայն քիչ անց ասելով,
թե թուրքերեն խոսելիս շատ է հղմնում,
սկսում էր համշեներեն խոսել: Եթե այս
փաստը չիներ, ես էլ համշեներեն չեմ
իմանա: Լեզուս սովորեցի, քանի որ
մայրս հոգնում էր թուրքերեն խոսելուց:

- Այսօր համշենցիներն ի՞նչ աշխատանքներ են իրականացնում:

- Մենք Համշենական մշակույթի ուսումնասիրության և օժանդակման միություն (ՀԱՏԻԿ) ունենք. 2011-ին է ստեղծվել: Համշենական մշակույթի աշխատանքները ՀԱՏԻԿ-ի ստեղծումից հետո սկսեցին ավելի կազմակերպված բնույթ ստանալ: Ակգրում մասնավոր աշխատանքներ կային: Համշենական մշակույթի ճանաչելիությունն սկսվեց Թագղն Քոյլունուի համշեներեն մի երգով: «Վովա» երաժշտական խմբի ծայնամակավառակը, Օզջան Ավերի «Սոմի» և «Աշուն» ֆիմերը նպաստեցին ճանաչողությանը: Սրանց հաջորդեցին նոր գործեր՝ իմ կողմից հավաքված համշենական պատմվածքների գիրքը, «Գոր» ամսագրի առաջին համարը: Համշենի պատմության ու մշակույթին նվիրված գրքեր ենք հրատարակելու: Մտածում ենք համշեներեն բառարան հրատարակելու:

- Վերջին ժամանակաշրջանում Աւ ծովի շրջանի երիտասարդների մոտ իրենց մշակույթի և լեզվի նկատմամբ որոշակի հետաքրքրություն է նկատվում: Լեզուն սովորելու հարցում հ՞նչ աշխատանքներ կան:

- Այո, հատկապես երիտասարդների մոտ ընդիանուր հետաքրքրություն կա լեզուն տվյալներու նկատմամբ: Որպեսզի հնարավոր լինի բազմապատկեր այս միտումի նշանակալի ձևերն ու արդյունքները, անհրաժեշտ է, որ այն քաղաքական պայքարի թեմա կարողանա դառնալ, ստեղծվեն հնարավորություններ, որ լեզուն կարողանա ապրել քաղաքային ոլորտներում: Լեզվի աշխատանքներում անհրաժեշտ է, որ ինքներս որոշակի ուղի անցնենք: Համշեներեն սովորելու որևէ ձեռնարկ և բառարան չկա: Անհրաժեշտ է, որ սրանը քայլ առ քայլ պատրաստվեն: Մեր միության շենքում համշեներեն դասընթացներ ենք սկսել: Թուրքիայում առաջին անգամ համշեներեն ուսուցեած առաջապես հայություն է:

- Գիտենք, որ լեզուն կենդանի օրգանիզմ է: Լեզուն ուսանելու և ուսուցանելու գործընթացում աշխարհագրությունից լեզվի անջատումը միաժամանակ որոշ խոչընդունելի է համաձայնում...

- Հիմա սերունդների միջև կապը կտրվել է: Բազմաթիվ համշենցիներ կան, որոնք ապրում են քաղաքներում և չեն կարողացել կապ հաստատել յայլաների հետ: Մշակույթը ստեղծվում էր յայլայում, սակայն քանի որ որպես կենտրոն գյուղը/յայլան Վերացել է, այս մշակույթը վերածավորելու միակ միջոցը կրթու-
թիւնը:

թյունն է մնացել: Մնացել են գրականությունը, թատրոնն ու կինոն: Համշեներեն հիմացողների թիվը մոտ 40 հազար է: Բոլորը համշեներեն նույն մակարդակով չեն խոսում: Կան մարդիկ, ովքեր շատ

Սկիզբ՝ 1-2 էջերում

«ԼԱԶ ՊԱՐԾ» ՀԱՅ ԵՎ ՀՈՒՅՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ

բողոքայամբ յուրացվեցին Պոնտոսի հոյսների կողմից, որոնք քրիստոնյա մնացին բոլորական պաշտումից հետո, նաև նրանց, որոնք կրոնակիոս եղան (ինչպես Տրավիզոնի շրջանի հունական օֆցիները և թուկասցիները): Ավելին, կարող ենք ասել, որ պոնտական պարերի մեծ մասը իրենցից ներկայացնում են Կովկասի ժողովուրդների պարերի արևմտյան տարբերակները: Դրանցից շատերն անշուշտ, ասենք Օմալը, Տիկը, Քոչարին, Սերան և Ղանակմերի պարը հիշեցնում են լազերի, հայերի, քրդերի, Վրացիների և Կովկասի այլ ժողովուրդների համաման պարերը»:³²

Այսիսով, համադրելով վերը նշված բոլոր տվյալները հանգում ենք հետևյալ եղորակացություններին:

Հայկական Լազ պարի տվյալները վկայում են, որ այն հայկական պարարվեստին բնորոշ երևոյթ է՝ իր շարժական, երաժշտական և պարերգային տեքստերով: Նոյնին են հաստատում նաև հոյսն և բոլոր հետինակների նշումները (Տ. Պետրիդես, Մ. Անդ): Հայկական Լազ պարի դեպքում այս բուն պարանուշի թերևս միայն անվանումն է առնչվում լազերին, որովհետև շարժական տեքստը Վեր-Վերի տեսակի շորջապար է, պարում են տղամարդիկ ու կանայք միասին և երգի տեքստը նույնպես հայկական է:

Հետաքրքրական է, որ հայկական Լազ պարը մինչև Վերջերս պարում են Ամերիկայի տարբեր հայ համայնքների մշակութային հավաքներում և կայուն տեղ ունի դրանց պարացմունքում: Թերևս XX դարի սկզբներին դեպի Ամերիկա հայերի ակտիվ տեղաշարժերի հետ կապված այն չի մոռացվել և սերնդեւերունդ փոխանցվելով պահպանել է իր կենտրոնակությունը, երևոյթ որ չի դրսերվել Հայաստանում:

Ըստ Տ. Պետրիդեսի գրանցած Լազերի այն նույնական Վեր-Վերին նման պարաքայի ունի և նման է Լազ պարին: Այս է խնդիրը Սերա պարի հետ կապված, որն ըստ հոյսն հետինակների ունի Լազերի կոն երկրորդական անվանում և էլի մի շարք այլ անվանումներ՝ Սերա, Լազերի, Տրոնախտոն, Պիցակ օյին, Տոնյալիդիկոն, Օֆիտիկո, Սարակոստիան, Արդասին:

Լազերի պարերի մասին մի շարք նկարագրություններ (Կ. Ֆերին, Մ. Կուցյաննուարլուս, Թեոդիկ) բոլոր են տպական ենթադրելու, որ Սերա-Լազերոնը այնուամենանիվ լազական ծագում ունի: Այն լազերի մարտական պար է, որի վերջում լազական Բուշակի պարն են պարում:

Ըստ այդմ, Լազ պարը և Լազերինը համապնտական մշակութային արտահայտություններ են: Դրանք բնորոշ են եղել Պոնտոսի տարածաշրջանի տարբեր էթնիկ համրություններին լազերին, հոյսներին, հայերին, քրդերին:

Պոնտոսում բնակվող տարբեր ժողովուրդների ազգային մշակութային յուրահատկություններից անկախ, պատմա-մշակութային ազդեցությունների ու փոխակերպումների արդյունքում ձևավորվել է մի նոր, համապնտական մշակույթ, որը տարբեր էթնիկ համրությունների մշակույթին է:

Լազ պարի հայկական և հոյնական տարբերակները հիմնականում տարբեր անվանումներ ու պարագայլեր ունեն: Դրա փինթեզը պոնտական մյուս պարերի հետ միանգամայն ուրույն մշակութային երևոյթ է: Մի դեպքում ասենք ապահով պարագայլեր առաջին մասին մասնական պարերը առաջին մասին մասնական պարերը:

Տարագով աղջիկներ

Օ խօս των μαχαιριών

Ղանակներով պարը

Երբ նշվում է, որ Սերայի մյուս անվանումը Լազերին է, մյուս դեպքում ներկայացվում է որպես համարժեք տարբերակ Սերայի, Թիթրեմերի և Պիցակ օյինի շարքում: Վերոհիշյալ պարերը չնայած իրենց բնորոշ շարժական տեքստերին, թերևս ժամանակ առ ժամանակ միախառնվել են: Այդ պատճառով էլ Պոնտոսի տարբեր շրջաններում հաճախ համարվել են հիմնական տարածված պարի՝ Սերայի տարբերակներ կամ էլ կատարվել են Սերայի հետ մի շարքում և ժամանակի ընթացքում փոխակերպվելով հանդես եկել տարբեր անվանումներով: Ասենք Սերա-Թիթրեմեր, Պիցակ օյին համալիրը երբեմն անվանվել է Սերա կամ Լազերին, իսկ երբեմն էլ Թիթրեմեր: Կամ քանի որ Պիցակ օյինը պարում են դրանց վերջում, նախորդ անունները անտեսվել են ու ասվել են, որ Պիցակ օյին են պարում:

Ի վերջո պետք է ընդունել, որ ինչպես տարագի համալիրում, այնպես էլ պարարվեստում առկա է լազականի ազդեցությունը Պոնտոսի մյուս ժողովուրդների մշակությունը: Լազ պար, Սերա-Լազերին, Պիցակ օյին պարերը դրա ակնառու են:

Գրականության ցանկ և ծանոթագրություններ

- Հոյնական Պոնտոսը, Արենք, 2003, էջ 68-69: Նիկոս Սալյարիս, Բյուզանդական երաժշտական գործիքներ, Արենք, 2007, էջ 194 (հոյնարեն): Է. Ուեկիլի, Լազիստոն, Հայաստան և Թուրքիաստան, Վաղարշապատ, 1893:
- D. Kilpatrick, Function and Style in Pontic Dance Music, Athens, 1980, p.54-56. Թ. Չո-
- ներկայացնում, առանց պարագաների առաջնական պարերի մասնական համարժեքների կողմանը:
- «Dance notes by Laura Shanon, 12/1993». Այս նշումը մեզ է տրամադրել Շ. Ավանեսյանը: Պարի մասին ընդհանուր տեղեկություններից բացի, Լ. Չանոնը հատուկ պայմանական նշաններով պարի գրանցում է

ներկայացնում, առանց պարզաբնելու այդ գրանցման համակարգը: Ըստ այդմ դժվարանում է պարի շարժական տեքստի վերականգնումը:

- Հոյնական Սուա Տրիա պարը նման է հայկական Վեր-Վերին:
- T. Petrides, The Relationship of Pontic Dances to Neo-Hellenic Regional Dances and Problems in Pontic Dance Research: Nomenclature, Form, Structure and Rhythms. Archion Pontou, v. 38, Athens, 1984, p. 640-643.
- Ս. Կուցյաննուառուկու, Լազերի ասերգերն ու պարերը, Պատկերագաղորդ Երաժշտական թերթ «Ֆորմիկս», II դրամ, IV տարի, համար 23-24, Արենք, 1909 (հոյնարեն):
- Լազերի Բուշակի պարը հոյնական և թրակական աղբյուրներում նշված Պիցակ օյինն է, որը բարեբերների հոյնարեն հեղինակների մեծ մասը բարգմանում է որպես դանակախանական պարեր: Համեմատելով Պիցակ օյինի տարբեր ժամանակաշրջանների լուսամկաններու, լուսնական պարերը հոյնարեն մի պարող ծեռքին մեծ, իսկ մյուսին մուգ փոքր փայտերով: Իրականում թիշակը ոչ թե դանակ է, այլ թրեբերների թարգմանվող՝ դագանակ կամ թիր, մահակ, գավազան: Համշեմի բարբառում թիրը նոյնպես ծերերի ծեռքի գավազան է:
- Հայտնի են Բաղեշի, Ակնի Սիրուրիի մանական խաղաքը, որոնք խաղացել են Երկու՝ մեծ և փոքր փայտերով:
- Ս. լամային հարկ է անրադարձ առանձին ծեռքի գավազանը:
- Գ. Կուցյաննուառուկու, Պոնտական պարերը, Արենքու 28, Արենք, 1966, էջ 73-82 (հոյնարեն):
- T. Petrides, Traditional Pontic Dances Accompanied by the Pontic Lyra, Archion Pontou, v. 42, Athens, 1988-89.
- Ժենյա Խաչատրյան, Համշեմի մի քանի պարերը, Տեղեկագիր 3, 1964, էջ 79-82: Ժ. Խաչատրյանը, Համշեմական պարերը եւ նրանց առանձնահատկությունները, «Համշեմ և Համշէնահայութիւնը» գիտաժողովի նյութերը, Երևան-Պէյուրութ, 2007, էջ 203-222:
- Խվան-պու գյուղը գտնվում էր Կարսի մարտերու կաղզվական կողուղում, Սարիլամիջ քաղաքից արևելք 20-րդ դարասկզբին ուներ 741 բնակիչ (Շանոք. 24 խմ.):
- Ս. Զողոյանը, Պանտոսի Սերա պարը ազգագրական-մարդարանական տեսանկյունից, Տավագի թեկնածուական ատենախոսությունն, Խոանինա, 1989, էջ 90-96 (հոյնարեն):
- Ղ. Արքայանը, Պիցակի պարը (Աբրա-Տրումախտոնն, Պատմական Վերլուծություն), Եղեսա, 1975, էջ 35-43, (հոյնարեն):
- Է. Ղալանիդու-Բայքուսա, Պոնտոսի պարագայլում, Արևինը, 1999, (հոյնարեն):
- Ա. Արքայափառու, Պիցակի պարը (Սերա-Տիթրեմեր, Պատմական Վերլուծություն), Եղեսա, 1976, էջ 20-21, (հոյնարեն):
- Ս. Արքայափառու, Պանտոսի Սերա պարը ազգագրական-մարդարանական տեսանկյունից, Տավագի թեկնածուական ատենախոսությունն, Խոանինա, 1989, էջ 90-96 (հոյնարեն):
- Ղ. Արքայափառու, Պիցակի պարը (Սերա-Տիթրեմեր, Պատմական Վերլուծություն), Եղեսա, 1975, էջ 35-43, (հոյնարեն):
- Է. Ղալանիդու-Բայքուսա, Պոնտոսի պարագայլում, Արևինը, 1999, (հոյնարեն):
- Ա. Արքայափառու, Պիցակի պարը (Սերա-Տիթրեմեր, Պատմական Վերլուծություն), Եղեսա, 1976, էջ 341-342 (հոյնարեն):
- Նիկոս Չափիսիս, Հոյնական պարի համրադիտիս, Արենք, 1995, էջ 341-342 (հոյնարեն):
- Նիկոս Չափիսիս, Պիցակի պարը (Սերա-Տիթրեմեր, Պատմական Վերլուծություն), Եղեսա, 1975, էջ 35-43, (հոյնարեն):
- Է. Ղալանիդու-Բայքուսա, Պոնտոսի պարագայլում, Արևինը, 1999, (հոյնարեն):
- Ս. Արքայափառու, Պանտոսի պարը, Արենք, 1999 (հոյնարեն):
- Ս. Արքայափառու, Պանտոսի պարը, Արենք, 2000, էջ 32-38 (հոյնարեն):
- Նիկոս Չափիսիս, Պիցակի պարը (Սերա-Տիթրեմեր, Պատմական Վերլուծություն), Եղեսա, 1975, էջ 113-118, 1999 (հո

ՅՈՒՐԱՎԱՏՈՒԿ ԲԱՆԵՐ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՀԱՄՀԵՆՑԻՆԵՐԻ ԽՈՓԱՅԻ ԽՈՍՎԱԾՔՈՒՄ

ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտաշխատող

ХVIII դարում Օսմանյան Թուրքիայում թօնի կրոնափոխված համշենցի հայերի մի հատվածը, որը XIX դարում հեռացել է Տրապիզոնի նահանգի Համշենի գավառից, համախումբ ապրում է Աերկայիս Թուրքիայի Արդվինի նահանգի Խոփայի և Բորչքայի գավառներում, Սաքարյայի նահանգի Քարասուի և Քոչապլիի, Դյուզջի նահանգի Աքչաքոջայի գավառներում, ինչպես նաև Ղազախստանում և Ղրղզստանում, որտեղ նրանք աքսորվել են 1944թ. Թուրքիային սահմանակից Աջարիայի գյուղերից: Ղազախստանից և Ղրղզստանից էլ վերջին 3-4 տասնամյակների ընթացքում նրանք արտագաղթում են Ռուսաստանի Կրասնոդարի Երկրածաս, Ռոստովի և Կորոնեժի մարզեր:

Մեր հաշվումներով, այսօր աշխարհի տարբեր երկրներում բնակվում են մայրենի բարբառով հաղորդակցվել կարողացող շուրջ 45-50 հազար մահմեդական համշենցիներ: Սակայն, նրանցից շատերը, աշխատանքի բերումով, խառնամուսնությունների և այլ պատճառներով, հիմնականում օտարախոս են:

Սյսախիս սփռվածությունն ու լեզվական տարատեսակ միջավայրերում ապրելն իր ազդեցությունն է թողել նրանց լեզվի վրա, որն իրենք անվանում են «համշեցնակ», թուրքերը՝ հեմշինչե, այսինքն՝ համշեներեն։ Մենք նպատակահարմար ենք համարում գիտական հոդվածներում այն կոչել Համշենի բարբառի Խոփայի խոսվածք, քանի որ կրոնակիոն համշենցիների ամենաշատ բնակավայրերը՝ շուրջ 20 գյուղ ու գյուղակ, գտնվում են Արդվինի նահանգի Խոփայի գավառում։

2009թ. փետրվարի 19-ին ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հրապարակած աշխարհի վտանգված լեզուների ցանկում թուրքիայից ընդգրկված էր 18 լեզու, որոնցից արևմտահայերենը, լազերենը, Պոնտոսի հունարենը, աբխազենը, նաև, այսպես ասած, «համշեներենը», բնութագրված էին որպես «բացահայտ վտանգված»: Ուստի, պետք է շտապել Խովհայի խոսվածքով հնարավորինս շատ բանահյուսական նյութեր հավաքել, որոնց միջոցով ավելի բազմազան կներկայանա կրոնակիլս համշենցիների լեզվաշխարհը, որն ունի շատ հետաքրքիր դրսակրումներ:

Ներկայացնում ենք կրոնափոխ համշենիցներից մեր գրառած մի քանի բառեր, որոնց այդ ձևով և տվյալ իմաստով այլ բարբառներում չենք հանդիպել:

1. Արդյունի նահանգի Խոփայի և Բորչքայի գավառների համշենցիները փայտփորիկին ասում են «Վիթաձարլար»: Բացատրում են, որ «Վիթաձար» նշանակում է «Վիտած»: Կարծում ենք այս բարի ծագումը հասնում է դարերի խորքը. գրաբարում «Վիթյո» բարի հոգնակի սեռականը դառնում է «Վիթյոհց», հետագայում

«փայտիցք» ժողովրդական ստուգա-բանության հետևանքով շփոթվել է «փտածի» հետ: Նշենք, որ «փայտ» բառը գրաբարում ունեցել է նաև «ծառ, տունկ»¹ իմաստը, օրինակ «Փայտ պտղաբեր: Փայտս ամենաբերս: Փայտ փշաբեր: Փայտ կենացի փայտն կենաց: Յամենայն փայտն որ է՝ ՚ի դրախտիդ, ուտելով կերիջիր բայց ՚ի փայտդ գիտելոյ զբարի և զչար»² Այսպիսով, «Գիրածաքրար» բառը ստուգաբանվում է «ծառերի արլոր»: Իսկ «փայտ»³ և «արլոր» բառերը, ըստ Հ. Աձառյանի և Գ. Զահուկյանի, բնիկ հնդեվրոպական ծագման բառեր են: Հիշեցնենք, որ հայերենում նման կազմությամբ ունենք այլ թռչնանուններ ևս, օրինակ՝ ցախաքլոր, անտառաքլոր, ցախահականտառահակ, ցախսարյակ:⁵ Արխագիա և Կրասնոդարի երկրամաս գաղթած համշենահայերի սերունդները, ըստ մեր դաշտային գրառումների, փայտփորիկին ասում են «ծըկօն», գործածում են նաև «փարփորիգ» բառը, ինչը, կարծում ենք, գրական հայերենի ազդեցության հետևանք է:

2. 2014թ. Արդյունքի նահանգի Բորչ
քա քաղաքում, ծնունդով Բորչքայի
գավառի Մանաստոր (այժմ Եշիլքյոյ)՝
գյուղից, 86 ամյա Զելիխսա Բորխմա-
զից գրառեցինք «Աղ ցանուչէ» («Աղ
ցանելը») գրուցք, որի հերոսներից
մեկը հրացանով կրակում է «Քուսթե-
չիզի» Վրա:⁶ Խոփայի և Բորչքայի գա-
վառների չորս գյուղերի՝ Եշմերքյայի
(Նախկին Արդալա), Գյունեշլիի (Չաղ-
րինա), Փընարլի (Անչիոխ) և Եշիլքյոյի
(Մանաստոր) համշենցիները, ով-
քեր խոսում են արդալացիների Են-
թախոսվածքով, մորեկին և ծորիդին
ասում են «Քուսթեչիզ», իսկ մյուս
գյուղերի բնակիչներն ասում են
«Քուսթեչիչ»: «Թուսթեչուշ» նշանա-
կում է ցատկել, «Քուսթեչիչ» («Քուս-
թենիչ»)՝ «օապելոր»:

3. Խոփայի և Որոշքայի գավառներում կա ճնճղուկազգի մի թռչուն, որի արուների կուրծքը և փորիկը կարմիր է: Թթչնակը ուստերեն կոչվում է «*снегурь*» (նաև՝ «*красногрудая снегурь*»), հայերեն՝ խածկուհի, եզնական, եզնակահավ, կարմրակուրծիկ:⁷ «*Համշեցնակ*» կոչվում է «*զարմէգուցք*»: Կարծում ենք՝ այն կազմված է «*կարմիր*» և «*կուրծք*» բառերից, բայց համշենցիներն այն չեն կարողանում ստուգաբանել, քանի որ «*կուրծք*» բառը չունեն, կրծքին ասում են «*ծիծծ*», իսկ կրծքավանդակին՝ «*սիրդ*» (արդալացիները՝ «սիյդ»): Որ նրանք նախկինում ունեցել են «*կուրծք*» բառը, վկայում է հենց այս թթչնակնունը:

4. Ինչպես նշեցինք, Խովհայի խոսվածքով կրօքին ասում են «Ճիծ», համապատասխանաբար կրծկալին ասում են «Ճիծաման», «Ճիծօնօն»:

5. 2010թ. Արդահանի սարերում «Բիլբիլան լեռ» կոչվող յայլայում, մի համշենցի կոնցից՝ Մելիք Ազրոյըրից

(ծնվ. 1945թ. Արդերէ գյուղում), գրառեցինք «Փեյինուն փողօցը»⁸ գրույցը: Նա, որպես իր հետ պատահած միջադեպ, պատմում էր, թե ինչպես լգետակի ափով՝ «փողօցնիվա» գալիս, չար ոգու հանդիպել: Խոփայի և Բորչքայի գավառների համշենցիները թեև գետին ասում են «քեր», բայց գետակին կամ վտակին ասում են «փողօց»: Նշենք, որ Ղրղզստանի և Ղազախստանի կրոնափոխ համշենցիներից մենք գրանցել ենք «փողօց» բարի հնաստային այլ տարբերակներ՝ «Ճանապարհ, որն անցնում է կիրճի, խորը ձորի հատակով կամ բլուրների ստորոտների միջով»: Ըստ Հ. Աճայշանի «Հայերէն գաւառական բառարանի»՝ Խոյի բարբառով «փողոց» նշանակում է «աղբանց», Կանի բարբառով՝ «արտաքնոց», իսկ քաղաքային փողոցին Վանի բարբառով ասում են «փողան»:¹¹ Համաձայն «Հայոց լեզվի բարբառային բառարանի»՝ «փողոց» բառը Կեսարիայի, Մուշի, Ուրմիայի և Կանի բարբառներում ունի «աղբանց» իմաստը:¹¹ Հայտնի է, որ հնում որպես արտաքնոցներ և աղբատարներ են օգտագործվել գետակներն ու առուները: Խոփայի գավառի գյուղերում այսօր էլ գետակներն ու վտակները կատարում են աղբատարների դերը:

Յանի որ այդ գյուղերը գտնվում են Սև ծովի ափամերձ անտառաշատ սարերում, որտեղ հաճախ են անձրևաբռն գալիս, այդ իսկ պատճառով այդ գյուղերում կան բազմաթիվ **գետակներ** ու **վտակներ**, որոնց շուրջն էլ ձևավորվել են թաղամասերը։ Յայլաներում սարերում և հովիտներում հոսող գետակներին ու վտակներին նույնականացնելու ասում են **«փողօց»**։ < Աձայշանը ասում է «փողօց» բարի արմատը համարում է «փող»-ը, որ նշանակում է «**Շերանցք**», և գրում է, որ այն **«Ճոխածանցներով աճած մի արմատ է»**:¹⁴ Նա թվարկում է այդ արմատու ստեղծված բազմաթիվ բառեր, բայց դրանց թվում **«գետակ»** կամ **«վտակ»** իմաստով բառ չկա, ուստի կրոնակի փոխ համշենցիների բառապաշարի այդ բառը ընդարձակում է **«փողօց»** բարի մեջ ծանոթ իմաստները։

խարեն հասարակական վայրերում սկսեցին ավելի հաճախ ասել «փեր-նիշ», այսինքն՝ «բռնող»։ Այսօր էլ բարձր լայնորեն կիրառվում է սրճարաններում ու թեյարաններում, մասնավոր գրույցների ժամանակ։ Այն, ծագելով դրանք ծածկաբանություն, ժամանակի ընթացքում խոսվածքի բառապաշտի մաս է դարձել։ Այս առիթով մեկ դիտարկում <Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի հրատարակած «Լեզվաբանական բառարանի» «Ծածկաբանություն» եզրույթի բացատրության մասին, որում կարդում ենք. «Հասարակության ապադասակարգայնացած խավերի (գողեր և այլն) ժարգոններին, ծածկալեզուներին հատուկ բառ, դարձվածք, արտահայտություն, որոնք կարող են գործածվել նաև գրական լեզվի մեջ ոճավորնան նպատակով»¹³։ Կարծում ենք՝ ծածկաբանությունը միայն ապադասակարգայնացած խավերին և գողերին չէ անհրաժեշտ, այլև քաղաքական գործունեության համար հետապնդումների ենթարկվողներին, այլախոհներին, նաև ռազմական, պատերազմական իրավիճակներում հակառակորդի թիկունքում գործունեություն ծավալողներին և ընդհանրապես անհրաժեշտության պարագայում։

Գրականության ցանկ

- 1 Նոր բարգիրը հայկագեան լեզուի, հ.երկ-րորդ, Կեննետիկ, 1837, էջ 930:
 - 2 Նույն տեղում:
 - 3 **Գ. Զահորկյան**, Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային շրջան, Ե., 1987, էջ 149, 259: Նույնի, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., 2010, էջ 757:
 - 4 **Հ. Աճառյան**, Հայերեն արմատական բառարան, հ.1, Ե., 1971, էջ 368, 369: **Գ. Զահորկյան**, Հայոց լեզվի պատմություն, էջ 131, 174, 208, 276: Նույնի, Հայերեն ստուգաբանական բառարան, էջ 106:
 - 5 Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հ. 4, Ե., 1980, էջ 543:
 - 6 **Ս. Վարդանյան**, Նոր գրառումներ Արդյունք նահանգի Բորչքա քաղաքում.- Զայն համշենական, 2014, N 9-10:
 - 7 Ուսւ-հայերեն բառարան, Ե., 1968, էջ 1133: Հայկական սովետական հանրագիտարան, հ. 4, Ե., 1978, էջ 707-708:
 - 8 **Ս. Վարդանյան**, Կրոնափոխ համշենահայերի երգերը և գրույցները.-Զայն համշենական, 2012, N 5-6:
 - 9 **Ս. Վարդանյան**, Կրոնափոխ համշենահայերի բարբառը, բանահյուսությունը և երգարվեստը (Սյուլեր և ուսումնասիրություններ), Ե., 2009, էջ 325, 372:
 - 10 **Հ. Աճառյան**, Հայերեն գալարական բառարան, էջ 1077: Նույնի, Հայերեն արմատական բառարան, հ.4, Ե., 1979, էջ 513:
 - 11 Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. Ե., 2012, էջ 22:
 - 12 **Հ.Աճառյան**, Հայերեն արմատական բառարան, հ.4, էջ 512:
 - 13 **Հ. Պետրոսյան**, **Ս. Գալստյան**, **Թ. Ղարագուլյան**, Լեզվաբանական բառարան, Ե., 1975, էջ 143-144:

Գլխավոր խմբագիր և համարի պատուախանատուու: **ՍԵՐԳԵՅ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ:** Լրատվական գրություն իրականացնո՞՝ «ՀԱՄԵԾՆ» հայրենակացական-քարեզրոդական հասարակական կազմակերպություն: Հասցե՝ Երևան-37, Ազատության 2, բն. 8: «Հռախոս» (+374-10) 20 21 26: Գրանցման վկայական՝ N 03Ա054979, տրված՝ 26.06.2002թ.: Խմբագրությունը ոչ միշտ է համակարգի հետինակների տեսանկետներին: Արտասարքական ևս մերժեման դեպքում հոգությունը «Ձան համեմականին» ապատակի է: Հրատարակվում է 2004թ. օգոստոսից: Տարափում է «Ն Հունին» ՍՊԸ-ում:

“ДЗАЙН АМШЕНАКАН” (ГОЛОС АМШЕНСКИЙ). Ежемесячная газета Земляческой благотворительной общественной организации “АМШЕН” (г. Ереван),
Гл. редактор - СЕРГЕЙ ВАРДАНЯН. Издается с августа 2004г. Газета распространяется бесплатно. Тел. 20 21 26. “HAMSHEN” Compatriotic-charitable public organization (Yerevan).
“DZAYN HAMSHENAKAN”. Issued from August 2004. Editor-in-chief SERGEY VARDANYAN. Tel. (+374-10) 20 21 26. E-mail: dzaynhamshenakan@yahoo.com, www.dzaynhamshenakan.org